

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

The Journal of International Social Sciences

Cilt: 30, Sayı: 1, Sayfa: 429-444, OCAK – 2020

Makale Gönderme Tarihi: 26.11.2019 Kabul Tarihi: 16.12.2019

20.YÜZYIL BAŞINDA YOZGAT SANCAĞI İLE AKDAĞMADENİ VE BOĞAZLIYAN KAZALARININ COĞRAFİ, TABİİ, SOSYAL, EKONOMİK VE İDARİ DURUMLARI

Geographic, Natural, Social, Economic and Administrative Cases of Yozgat Sanjak with District of Akdagmadeni and Bogazliyan at the Beginning of the 20th Century

Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ¹

ÖZ

Bu çalışma, 20.yüzyıl başında Ankara Vilayetine bağlı olan Yozgat Sancağının ve iki “büyük” kazası olan Boğazlıyan ve Akdağmadeni'nin coğrafi, tabii, sosyal, ekonomik ve idari durumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın ana kaynağını 1325 Numaralı Ankara Vilayeti Salnamesi ile Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivindeki belgeler oluşturmaktadır. Ayrıca Yozgat tarihi ile ilgili bazı araştırma eserlerinden de yararlanılmıştır. Çalışmada Yozgat'ın 20.yüzyıl başında neredeyse bugüne benzer coğrafi ve tabii özelliklere sahip olduğu kaydedilmiştir. Nüfus ekseriyeti Müslümanlardan oluşmakla beraber gayrimüslim nüfusa hem merkezde hem de Salnamede yer verilen bu iki kazada da rastlanmaktadır. Rum nüfus özellikle Akdağmadeni bölgesinde daha çoğunluktadır. Yozgat Sancağı ve ilçelerinin ekonomik durumu, vergiler ile yetiştirilen hububat ve hayvancılık üzerinden kayıtlanmıştır. Özellikle Akdağmadeni'nde Karadeniz'den Trabzon, Gümüşhane ve Ünye'den uzun süre önce gelmiş Rum nüfusun askere gitmemek için tekrar Hristiyanlığı seçmeye dönük talepleri belgelerde görülmektedir. Akdağmadeni adından anlaşılacağı üzere madencilğin, taş işçiliğinin olduğu bir bölge olması sebebiyle de çekim alanı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yozgat Sancağı, Boğazlıyan, Akdağmadeni, Sosyo Ekonomik Tarih, İdari Tarih.

ABSTRACT

This study aims to reveal the geographical, natural, social, economic and administrative status of the Yozgat Sanjak of the Ankara Province at the beginning of the 20th Century and the two major districts of Bogazliyan and Akdagmadeni. In this context, the main source of the study is the 1325 numbered Ankara Province Yearbook and the documents in the Ottoman and Republican Archives. Besides some research works related to history of Yozgat will be utilized. In this study, It was noted that Yozgat had almost similar geographical and natural features to present day. Although the majority of the population consist of Muslims, the non Muslims population is found both in the center and in the two center and in the two districts of Salname. The Greek population is more dominant especially in Akdagmadeni region. The economic status of the Yozgat Sanjak's and districts was recorded on taxes and cereals and livestock. Especially in Akdagmadeni, the demands of the Greek population who came from Trabzon, Gümüşhane and Ünye from the Black Sea for a long time re-choose Christianity are also seen in the documents. As the name suggests, Akdagmadeni has been an area of attraction due to the fact that mining is a region where stone workmanship exists.

Keywords: Yozgat Sancağı, Boğazlıyan, Akdağmadeni, Social Economic History, Administrative History.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, Yozgat. hatice.guzelmumyalmaz@gmail.com., <http://orcid.org/0000-0001-9388-5247>.

I-Yozgat Sancağı'nın Coğrafi, Tabii, Tarihi ve Ekonomik Durumu

A-Coğrafyası ve Tarihi

Ankara Vilayeti Salnamesine göre Yozgat, merkez vilayetin 165 km güneydoğusunda kendi ismiyle anılan liva ve kazanın merkezinde mamur bir kasabadır. Gayet yüksek ve batıya doğru milli bir vadi teşkil eden Muslu Belen ve Kabaktepe ve Çamlık tabir olunan küçük dağlar silsilesinin tepeciklerle teşkil ettiği açık vadide sokakları ve binaları ile inşaat tarzı gayet muntazamdır. Kayseri Fırka-i Askeriyesine mensup Askerlik Dairesi, Saat Kulesi ve Cebbarzâde Camii ile diğer muntazam binaları vardır. Çamlık Ormanı, kasabanın kuzey sırtlarını kaplar. Gayet iri çamlarla çevrili olup, içerisine yollar açılarak en yüksek bir kısmında belediye tarafından bir gazino ve bir mesire yapılmıştır. Kasabanın mevki olarak yüksekliği, sıcak ayların azlığı, çeşitli meyve ve yemişlerin meydana gelmesine mani olup yalnız bazı çukurca ve nispeten soğuğa maruz olmayan yerlerde bahçeler vardır².

Yüksekliği 1870 m, azami sıcaklık ortalaması (+28) derece, asgari sıcaklık (-12) ila (-25) derece arasındadır. Rutubeti lüzumundan fazla değildir. Rüzgâr, kuzey ve güney cihetleri tepelerle çevrilidir. Fakat bir vadinin güneye bakan kısmına dayalı olduğundan, kuzeyden ziyade güney rüzgârına ve doğu ve batı cihetleri açık olduğundan buradan rüzgârlara maruzdur. Yozgat'ın denizden gayet yüksek olması sebebiyle üç mevsimden en yoğun kış yaşanır. Yağmur mevsimi, iklimin kaidelerine uygundur³.

Abdülcebbarzade Camii'nin inşası H.1193(M.1779)'tür. Minberi mihrabı serapa mermer ve yine yeşil samak taşlarla ve Hacı Bektaş taşlarıyla bezenmiştir. Asıl camii bir kubbe-i metine üzerine yapılmış dâhilen genişliği 28 ve uzunluğu 35 ziraadır⁴ Minber ve mihraba serapa mermer yeşil samak taşlarla ve Hacı Bektaş taşları ile bezenmiştir. Üç kubbe üzerine aynı sağlamlıkta ve enine 28 ve uzunlukta 26 ziraadır. Bir de sayfiyesi vardır ki tarihi binası 1209(1795)⁵ olup bunun da yine banisi Abdülcebbarzadelerden Süleyman Bey'dir. Kapının önü ayrıca üç ufak kubbe ile örtülüdür. Lisanı umumi ve tarihte Çapanoğlu namıyla yad olunan Abdülcebbarzade Camii Şerifinin sol cihetinde "günüde-i hak gufrandır" yazmaktadır. Asıl Camiin tarihi binasında kitabe vardır⁶.

Camiin harimi mermerle döşenmiş olup yine mermerden direkler üzerinden ve ahşap sıkıf ile örtülü bir şadırvan vardır. Camiin minaresi gayet düzgün ve yüksek ve etrafı ilmi çinilerle süslüdür. Harimin doğuya açılan kapısının bitiminde Sultan II.Abdülhamid'in tahta çıkışlarının 25.senesi için

² **Ankara Vilayeti Salnamesi**, s.229.; Burada bahsedilen Çamlık Ormanı 1958'de Milli Park ilan edilmiştir. 1982 yılında yapılan bir araştırmaya göre Kafkas Çamı denilen 400-500 yaşlarındaki kara çam türünü barındırmaktadır. Çamlıkta 43 familya ve 144 cins içerisinde 212 bitki türü yaşamakta olup bunların 30'a yakını endemik türdür. Orta Anadolu'da mevcut hayvan türlerinin yanı sıra Beyaz Kartal olarak bilinen kartal türü 1992 yılına kadar görülmekteydi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/camlık-milli-parki>, 17.12.2019.

³ Ankara Vilayeti Salnamesi s.235.

⁴ Ziraat bir uzunluk ölçü birimidir. Bir ziraat 64 cm'dir.

⁵ Hakkı Acun, bu yapıyı H.1208/M.1794 olarak tarihlendirmektedir. **Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri**, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul, 2016, TBMM Milli Saraylar Yay., s.139.

⁶ Bozok Sancağı'nın Valisi Seyyid Mustafa Bey Kim

Vücutun kıldı hak ol katr-i mahz-ı emin ve asayiş

Hadis (Men Benâ)yı fikr idüb bünyân-ı ikbâlin

Müesses kılmağı dâr-ı bekada eylediği hâhiş

Yapup bu cami-i gerdün- tıbâkı seyredenler dir

Mualla kubbesin bulmuş kîbâb-ı çarh-ı efzayiş

İki alemde kadrin Hazreti Mevla bülend itsin

Cibâh-ı sâcidan ittikçe sahnı pâkine mâleş

Kumaş vasfını tahsil için sük-ı maarifte

İderken nükte-i Sübhân sarf-ı nakd-i râyiç ve dâniş

Havvâsı hamsesin cem' eyleyüb Hayri didi târih

Bu câmi virdi dîn-i Mustafa'ya zîb-i ârâyiş, Ankara Vilayeti Salnamesi, s.230.; Acun, **a.g.e.**, s.139.

inşa edilmiş mermerden bir çeşmesi vardır. Çeşmenin orta üst kısmında Osmanlı arması ile bezenmiş bir de saat mevcuttur. Hükümet civarındaki saat kulesi gayet yüksek ve dört cephesi olup her bir cephesi cihet-i asliyeden birini gösterir. Tepesinde bir kubbe ve saatlerin mevzuu bulunduğu kısmın altında demir parmaklıklı bir şerefe vardır⁷.

Sancak kuzeyinden Çorum, batısından Kırşehir, güneyinden Kayseri Sancakları ve doğusunda Sivas Vilayeti arazisiyle sınırlıdır. Asıl merkez kazası ise Sungurlu, Akdağ, Boğazlıyan ve Kırşehir livasının Keskin ve Mecidiye Kazaları arazisi ile sınırlıdır.

Yozgat Sancağının doğu, batı ve orta kısımları dağlıktır. Doğu yönünde Sivas Vilayeti dâhilinde ve Tokat aralarında Çamlı Bel'i teşkil eden silsileden Akdağ 2570 m'yi kaplamıştır. Batısında Çiçekdağı ve güneydoğusunda Eğri Dağı silsileleri vardır. Kuzeydoğusunda yine Sivas vilayeti dâhilinde Tokat'ın batısında Kazova'nın güneybatısında vaki Devecidağı ve biraz doğusunda Alan Dağı 1300 m ve Emir Dağ silsileleri devam etmektedir.

Sancağın suları iki havzaya ayrılmaktadır. Kızılırmak, Sivas vilayetinden gelerek Akdağ'ın eteklerinden Sancak arazisine dâhil olarak Sancağın Sivas'la sınırını oluşturmak için güney batıya doğru devam ederken güneydoğu Şarkışla'dan gelen Bâlâ Suyu alır ve devamında Kayseri Sancağı arazisine girer. Sancağın en mühim ırmağı Akdağ'dan çıkarak ve sancak arazisini boydan boya kat ettikten sonra İskilip sınırında Kula karyesi önünde Kızılırmak'a dökülen Delice Irmak yer alır. Asıl sancağın ortalarından cereyan eden Konak suyu dahi Delice'ye karışır.

Doğu kısmı Yeşil ırmak'a dökülen Çıkrık Su ile karışır. Bunlardan başka bazı derecikleri ve yeşil mecraları vardır. Arazi gayet verimli ve mahsuldardır. Akdağ silsilesi çam ormanlarıyla⁸ örtülüdür. Akdağ Ormanları Yozgat kasabası ile Akdağ kazasının merkezi olan Maden kasabasının Oluközü karyesi ve civarında başlar, doğuya doğru uzar. Liva dâhilinde göl yoktur.

Yozgat nihayet 150 senelik bir kasabadır. Bundan bir buçuk asır öncesine gelinceye kadar Kayseri'de dâhil olduğu halde vilayetin merkezi olarak tek mil sancak ve civarı Bozok Sancağı namıyla anılırdı. Kasaba ufak bir karye iken Abdülcebbarzadelerin sevk ve himmetiyle tesis etmiştir. İlk önce ufak bir kasaba ve 10 bin küsur kadar nüfusa sahipken ve fakat yine mamur olarak Sultan II. Mahmut'un saltanatına kadar kalmış ve sonra durumunu ilerletmiştir. En kadim binası H.1193 (M.1779)tarihinde inşaa edilen camiidir. Yozgat'ın kuzeyinde ve Kapaktepe adlı dağın kuzey eteklerinde Boğaz köyü civarındaki Peterium kadim şehri, kasabaya yakın bulunmasına bakılırsa bu civarın kadimden beri malum ve meskûn olduğu anlaşılmaktadır⁹.

Abbas Sayar, Çapanoğlu Süleyman Beyin ölümü sonrasında Yozgat'ın Ankara'ya bağlı bir sancak haline getirildiğini 19.asrın ikinci yarısında ise çok güçlü bir şehir haline geldiğini yazmaktadır. Öyle ki 1900'lerin başında dört başı mamur bir Yozgat vardır. 18.yüzyılın ikinci çeyreğinde Çapar Koca Ömer Ağa, Saray köyünden sürülerini, çadırlarını suyu, ormanı ve kuşu bol Yozgat vadisine alır. Daha sonra oğlu bölgede asayişli sağlar. "Bizim bu Türkmenlerle şehir olmaz" diyen Ahmet Bey, Yozgat'ı iskâna tabi tutar. Samsun ve Karadeniz kıyısından Rumları, biraz da Akdağmadeni'nden getirir. Rumlar ve Ermeniler Yozgat'ın iki bölümünü paylaşırlar, Eskipazar Tuzkaya Ermeni bölümü, Mutafoğlu İstanbulluoğlu Rum mahallesi olur. Böylece Türkmen'i, Rum'u ve Ermenisi ile bir Yozgat doğar¹⁰.

⁷ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.230.

⁸ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.231. Kazanın 1830'lardaki nüfusu 15.000'ken, 1914'teki nüfusu 77.187 olarak kaydedilmektedir. Taha Niyazi Karaca, "Yozgat'ın Eğitim Tarihine Katkı", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.17, Y.2004/2, s.140.

⁹ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.233.

¹⁰ Abbas Sayar, Yozgat Var Yozgatı Yok, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2011, s.36-37.

B-Yozgat'ın Nüfusu ve Ekonomik Durumu

Kazanın Nüfusu¹¹

	Yekûn	Müslim		Gayrimüslim	
		Zükûr(Erkek)	Înâs(Kadın)	Zükûr(Erkek)	Înâs(Kadın)
Kasaba	20584	5709	5738	4624	4513
Umum Kurâ(Köyler)	54157	26208	24860	1787	1702
	74741	31917	3059	6411	6215

Yozgat Emlak ve Akar Vergisi ¹²	688787 Kuruş
Temettuat Vergisi	113170 Kuruş
Bedel-i Askeri	53761 Kuruş
Aşar Vergisi	1749664 Kuruş
Ağnam	59501 Kuruş
Hayvanat-ı Ehliyye	272721 Kuruş
Rüsûm-u Mütenevvia ve Hasılât-ı Mütferrika	21750 Kuruş
Orman	19436 Kuruş
Maden	2297 Kuruş

Ziraat Bankası Şubesi¹³

İkrâzât(Borç verme) Mecmuı 153550 Kuruş	İkrazattan Tahsilat 109052 Kuruş	Bakaya 1347160 (Fazla Kalanlar)
---	----------------------------------	---------------------------------

1306(1888) senesinden 1321(1903) senesi 306 senesinden 321 senesi nihayetine kadar Yozgat Sancağının koyun ve tiftik miktarı aşağıdaki gibidir:

Sene	Koyun	Tiftik Keçisi
306	99339	99329
307	105095	97690
308	108396	101193
309	111702	103526

¹¹ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.233.

¹² Ankara Vilayeti Salnamesi, s.233.

¹³ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.233.

310	100637	97667
311	94497	92969
312	96836	101232
313	103964	97213
314	102660	86535
315	97506	87176
316	106296	105950
317	109784	120878
318	112124	117330
319	99100	111318
320	986978	92210
321	75878	70171

Resmi dairelerden başka kasabada:

Camiler ve Mescid 17; Medrese 8¹⁴; Kilise 3¹⁵; Hane 3561; Dükkân 852; Han 9; Mekteb-i İdâdî 1; Mekâtib-i İbtidâî 15; Fabrika 1; Bedesten 1; Hamam 8; Çeşme 155 mevcuttur.

Hayvanlar:

Deve 774, İnek 35077, manda 4345, at ve bargir(beygir) ve kısrak 2746, ester(katır) 19, merkeb 10150, tiftik keçi 70171, koyun 75878¹⁶.

C- Yozgat'ın Topoğrafyası ve Ticareti

Yozgat dört şoseyle birleşir. Kuzeyden Alaca ve Çorum'a; Doğudan Akdağ'a, Güneyden Boğazlıyan'a ve Kayseriye ve batıdan merkez vilayete bağlıdır. Yozgat, Kayseri, Çorumla ve merkez vilayetle ticari münasebette bulunur. İhracat İskelesi, Kayseri vasıtasıyla Mersin İskelesine ve Karadeniz Sahilinden Samsun İskelesine ve Ankara İstasyonuna ihracat iskelesi olarak ticari münasebette bulunur. Her çeşit hububat ve haşhaş üretimi vardır.

Yozgat'ta el sanatları, geri bir hâlde mevcuttur. Gümüş süslemeciliği ileri seviyededir. Gayet zarif ve savatlı tabakalar baston sapları ve sabit mürekkepli kalem ve saire imal olunur.

Pazar günü pazar kurulur. Hafta pazarı yoktur. Fakat gayet muntazam olan çarşı ve emtia ticariye-i mağazaları gerek kasabanın ve gerek civarın ihtiyaçlarını karşılamak için yeterlidir¹⁷.

¹⁴ Karaca, Yozgat'ta 1898'de toplam 13 medrese olduğunu bunlardan 9'unun şehir merkezinde, 4 tanesinin köylerde olduğunu yazmaktadır., **a.g.m.**, s.141.

¹⁵ Sayar, Büyük Camiin yüz metre ötesinde Rum Ortodoks kilisesi, şimdiki Öğretmen Okulunun yerinde Ermeni kilisesi. Ermeni ve Rumların akşam iş dönüşü uğradıkları 7-8 meyhaneden bahsetmektedir. Dinler birbirine saygılı insanlar birbirine saygılıdır, demektedir. **a.g.e.**, s, 39.

¹⁶ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.234.

¹⁷ Özger, Yozgat'ta verilen izinle ilk defa haftada bir Pazartesi günleri 1793'te Pazar kurulduğunu yazmaktadır. Bu Pazar Cabbarzade Süleyman Beyin girişimi ile halkın ihtiyaçlarının karşılanması için açılmıştır. Yunus Özger, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Yozgat Yöresinde Kurulan Haftalık Pazarlar ve Panayırılar", **International Journal of Humanities and Education**, Y. 2018, C4, S.9. s.104-105.

Kasabanın doğu kısmında, Haziran'ın ilk haftasından Temmuz'un on beşine kadar (Köhne Panayırı) namıyla bir panayır kurulur ve burada özellikle hayvan alım satımı icra olunurdu. Buraya Halep ve Maraş'tan hayvanlar sevk olunur, koyun ve keçi gibi hayvanlar da satılıp alınırdı¹⁸.

Anadolu piyasasına Yozgatlı Rum ve Ermeniler hâkim olmuştu. Yozgat Ermenileri, savat¹⁹ ve altın işlemeciliğiyle Yozgat'ı bir numara hale getirmişlerdi. Bu konuda Van ve Yozgat piyasada yarışmaktaydı. Avrupa'ya savat, gümüş, kolyeler, zincirler, tabakalar, satıyorlardı. Demircilik, çilingircilik onların elindeydi. Manifaturacılığı Rumlarla paylaşmışlardı. İthalat çoğu kez İstanbul aracılığı ile yapılmaktaydı. Orta Anadolu'nun en büyük panayırı Yozgat'ta kuruluyordu. Yaz, panayır zamanı gelince handaki bütün odalar Şam'dan Halep'ten gelen manifatura tüccarlarıyla dolardı. Yalnızca İpekli kumaş satan on dört tüccar odası vardı²⁰.

D-Yozgat Sancağı'ndaki Resmi Kurumlar ve Bazı İdari Görevlileri

Yozgat Sancağı'ndaki resmi daireler ve görevlileri aşağıdaki gibidir:

Yozgat Sancağı, Mutasarrıf Reşid Paşa (Mirmiran), Naib Ali Naili Efendi Müderris, Müftü Hacı Abdullah Tahir Efendi (Paye-i İzmir), Muhasebeci Mustafa Efendi (Rabia)Tahrirat Müdürü Halil Rüşdü Efendi (Saniye); Meclis-i İdare-i Liva²¹; Tahrirat Kalem²²;Muhasebe Kalem²³;Tahrirat, Vergi Kalem ile beraber²⁴; Mahkeme-i Bidayet Kalem²⁵; Mahkeme-i Şeriyye²⁶; Mahkeme-i Bidayet Hukuk Dairesi²⁷; Mukavelât Dairesi²⁸; Defter-i Hakanî Dairesi²⁹;Nüfus Kalem³⁰;Ceza Dairesi³¹; Evkaf Dairesi³²; Ziraat Bank Dairesi³³;Nafia Komisyonu³⁴; Maarif Komisyonu³⁵; Belediye Dairesi³⁶;

¹⁸ **Ankara Vilayeti Salnamesi**, s.236; Özger de 1308 Tarihli Salnameye atıfla kurulan Köhne Panayır'ından söz etmektedir., **a.g.m.**, s.108.

¹⁹ Savat, gümüş, bakır, altın ve kükürten elde edilen bir alışımıdır. Savat işçiliğinin en önemli özelliği yıllar boyunca bozulmamasıdır. Ermeni ustalar tarafından geliştirilmiş bir sanattır.

²⁰ Sayar, **a.g.e.**, s.38-39.

²¹ Reis: Mutasarrıf Paşa, Azâ-yı Daime, Naib Efendi, Müftü Efendi, Muhasebeci Bey, Tahrirat Müdürü Efendi; Azâ-yı Müntehibe, Osman Bey (Rabia), Süleyman Efendi, Mihalaki Efendi, Adamyân Hacı Ağa, Meclis Başkatibi Hayrullah Efendi (Bursa Müderrisliği)s.225.

²² Müdür:Halil Rüşdü Efendi, Müsevved-i evvel Hacı Arif Efendi (Salise), Müsevved-i Sani Ömer Faik Bey Evrak Memuru Mustafa Efendi(Rabi'), Evrak Muavini Hayreddin Efendi.s.225.

²³ Başkatib Asım Bey, Yevmiye Katibi Nureddin Efendi, Merkez Katibi Hasan Hayri, Mesalih-i Cariye Katibi Hasan Tahsin Efendi, Mübeyyiz Abdülkadir Efendi, Mukayyid Ali Refet Bey, Sandık Emni Tevfik Efendi s.225.

²⁴ Vergi Memuru Hakkı Efendi, Başkâtib Hafız Ömer Şihabi Efendi Müderris, Sorgun Katibi Mehmet Nuri Efendi, Kızılkoca Katibi İsmail Efendi, Merkez Vergi Refiki Şükrü Efendi, Defterci Hüseyin Efendi.,s.226.

²⁵ Başkatib Emin Bey, İcra Memuru Efendi, Zabıt Kâtibi Naili Efendi, Zabıt Kâtibi Şükrü Efendi, Zabıt Katibi Behçet Efendi, Zabıt Kâtibi Mustafa Efendi.s.226.

²⁶ Naib Ali Naili Efendi, Başkatib Hakkı Efendi, Katib İhsan Efendi Devriye (Kibar Müderris 4m), Mukayyid İbrahim Efendi,s.226.

²⁷ Reis Naib Efendi, Aza Nail Efendi (Salise), Aza İsak Efendi, Aza Mülazım-ı Münhal,s.226.

²⁸ Mukavelât Muharriri Hacı Necib Efendi, Katib Şakir Efendi.,s.226.

²⁹ Memur Rıfat Efendi, Başkatip Hacı Bekir Efendi, İkinci Katip Raşit Efendi, Tapu Katibi Mustafa Efendi.,s.226.

³⁰ Memur Mehmet Arif Efendi (Salise), Kâtip Hafız Hayri Efendi.,s.226.

³¹ Reis Hacı Süleyman Vehbi Efendi, Müdde-i Umumi Muavini Hafız Ziya Efendi, Aza Şeyh Avni Efendi, Aza Kams Efendi, Aza Mülazımı Hacı Haşim Efendi, s.226.

³² Müdür Recep Efendi, Katib Ahmet Efendi, Katib ve Sandık Emni Akif Efendi, Muavini Lütfü Efendi, Aş Memuru Hafız, Mustafa Efendi.,s.226-227.

³³ Memur Abdülhalim Efendi (Salise), Muavini Mehmet Efendi, Reis Sadrettin Efendi, Aza Vasıf Bey, Aza Petraki Ağa, Aza Aleksander Ağa, Katib ve Veznedar Abdurrahman Efendi.,s.227.

³⁴ Reis Mutasarrıf Paşa, Aza Bank Memuru Efendi, Aza Nüfus Memuru Efendi, Aza Sadrettin Efendi Aza Salih Efendi.,s.227.

³⁵ Reis-i evvel münhal, Reis-i Sani Hafız Ethem Efendi, Aza İdadi Müdürü Raşit Efendi, Aza Evkaf Müdürü Receb Efendi, Aza Nail Efendi, Aza Hafız Şihabi Efendi, Aza Ahmet Efendi, Katib İsmail Efendi., s.227.

³⁶ Reis Necib Efendi, Aza Salih Efendi(Salise),Vasıf Bey, Aza Mehmet Efendi, Aza Hacı Yuvannis Ağa, Aza Aleksandr Efendi, Tabib Salih Efendi(Saniye), Tabib Yuvaniki Efendi.,s.227.

Tahsilât Komisyonu³⁷;Mekteb-i İdâdî³⁸, Telgraf ve Posta dairesi³⁹; Zabıta Dairesi⁴⁰; Polis İdaresi⁴¹; Reji İdaresi⁴² Sorgun Nahiyesi⁴³, Kızılkoca Nahiyesi⁴⁴.

II. Boğazlıyan Kazasının Coğrafi, Tabii, Tarihi, Ekonomik ve İdari Durumu

A-Coğrafyası ve Tarihi

Boğazlıyan, 32 derece 54 derece uzak doğu ve 39 derece 17 dakika güneyde, Kayseri- Yozgat Caddesi üzerinde bir kaza merkezidir. Bu kaza mekân olarak bir karyeden(köyden) başka bir yer değilken daha sonra Askerlik Dairesinin tesis olunması ile ve hükümet konağı inşası ile şehirleşmeye başlamıştır. Mevkii yüksek ise de etrafı ve ulaşımı basit olduğundan ufku açıktır. Çok eskiden merkez kaza Boğazlıyan biraz kuzeyinde bulunan (Uzunlu) adlı köy iken tabur merkezinin Boğazlıyan'da tesisi üzerine merkez kaza buraya nakledilmiştir. Erkiyet belini müteakip Kızılırmak üzerindeki çok göz köprüsü geçildikten sonra denizden yüksekliği 1000 metreyi aşar. Ortalama sıcaklık derecesi (+30)ila(+35) derece; Asgari sıcaklık derecesi (-10) ila (-15) derecedir.

Kasabanın etrafı gayet alçak ve su birikintileri mevcut olduğundan rutubet fazladır. Toprağın cinsi kasabanın civarında ve dâhilinde mevcut toprağın terkiyatında güherçile⁴⁵ mevcut olup kaza dâhilinde çeşitlidir. Toprak çeşidi umumiyetle gayet verimlidir.

Suların cinsi, kasaba dâhil ve civarında suya ihtiyaç olup (öz) tabir edilen cihetten çay suyu tertip edilerek istimal olunur ve suyun geçtiği topraklar güzeldir. Civar mevkilerden de diğer sular uygun bir vasıta ile toplanır. Mevkii tabii gereğince rüzgârların her türlü ciheti esmeye açıktır. Kasabanın civarı alçak olduğu için sular yer yer birikintiler hâsıl ettiğinden rutubet miktarı fazladır.

Boğazlıyan kazası Yozgat Sancağı'na bağlı yerlerden olup güneyden Kayseri, batıdan Kırşehir Sancakları ve kuzeyden Yozgat merkez kazası ve doğudan Akdağmadeni kazası arazisiyle sınırlıdır. Kaza arazisinin güney batısı (Malya) çölüne kadar devam ederek çoğunluk kısımları alçak ise de kuzey ve doğu tarafları dağlıktır. Doğudan Akdağ ve güney doğudan Sivas dâhilinde vaki (Deveci) dağından uzanan dağlar devam ederek kaza arazisine dâhil olurlar. Delice Irmağa dökülen birkaç kol merkez kazanın kuzey ve güneyinden devam ederek batısında birleşirler.

Konaksu merkez kazanın kuzey batısında ve Yozgat Boğazlıyan şosesinden kat ederek Deliceye karışır. Kaza arazisini çevreleyen birçok dereler vardır. Akdağ'dan doğan çağlayanlar Kozanözü namındaki ufak Çayı hâsıl eder. Kazanın doğu kısmı Akdağ ormanlarına dâhil olduğundan⁴⁶ çam, meşe ve kavak gibi ağaçlar kerestesinden Kayseri ve Yozgat'a merkeze sevk olunur.

³⁷ Reis Muhasebeci Bey, Aza Osman Bey, Aza Mihalaki Efendi, Aza Lütfullah Efendi, Katib Ömer Şihab Efendi., s.227.

³⁸ Müdür Raşit Efendi, Muallim Arif Efendi, Muallim Hacı Tevfik Efendi, Muallim Mehmet Hıfzı Efendi, Muallim Celal Efendi, Muallim Lütfi Efendi, Muallim İsmail Efendi, Muallim Asım Efendi, Katib İsmail Efendi., s.228.

³⁹ Müdür Aziz Efendi (Salise), Ser Muhabere Memuru Mehmet Efendi, Ser Muhabere Memuru Osman Efendi, Ser Muhabere Memuru İbrahim Efendi, Ser Muhabere Memuru Emrah Efendi, Ser Muhabere Memuru Ahmet Efendi, Ser Muhabere Memuru Halis Efendi, Muhabere Memuru Rasim Efendi, Muhabere Memuru Tevfik Efendi, Muhabere Memuru Rıza Efendi, s.228.

⁴⁰ Tabur Kumandanı Münhal, Katib Ahmet Efendi, Piyade Kumandanı Faik Efendi, Piyade Kumandanı Muzahher Efendi, Piyade Mülazımı Hacı kahraman Efendi, Süvari Hacı Mehmet Efendi, Piyade Mülazım-ı Sanisi Rıza Efendi, Süvari Mülazım-ı Sanisi İsmail Efendi, Süvari Mülazım-ı Sanisi Mustafa Ağa, Piyade Mülazım-ı Sanisi İsmail Ağa, Piyade Mülazım-ı Sanisi Hüseyin Ağa., s.228.

⁴¹ Komiser-i Sani İsmail Efendi, Komiser Hüseyin Efendi, Komiser Avni Efendi, Komiser Ahmet Efendi, Polis Numan Efendi, Polis Cevdet Efendi, Polis Ziya Efendi, Polis Cemal Efendi, Polis Sinekerim Efendi, Polis Yuvanni Efendi, Polis Harelem Efendi., s.228.

⁴² Müdür Ömer Cemal Bey (4a'), Muhasebeci Simbat Efendi, Ambar Memuru Onenk Efendi, Muhafız Müfettişi Zülfikar Vehbi Bey, Muhafız Katibi Ahmet Salim Bey, Muhasebe Muavini Üftad Efendi.,s.229.

⁴³ Müdür Ali Rıza Efendi, Naib Hacı İzzet, Katib Yusuf Bey., s.229.

⁴⁴ Müdür Necib Efendi, Katib Şevki Efendi., s.229.

⁴⁵ Potasyum ve nitrat maddelerinin oluşumundan meydana gelen bileşimdir.

⁴⁶ **Ankara Vilayeti Salnamesi**, s.239.

Kasaba kadim değilse de kazaya bağlı Akdağ nahiyesi Terzili köyü civarında Roma eski devirlerine ve Kapadokya sınırlarında eski eser bakiyesine tesadüf olunmaktadır. Zikri geçen Terzili köyünde bir ılıca mevcut olup evvelce ılıcaya bina olmak üzere inşa edildiği anlaşılan bu muhteşem binanın yalnız batı cephesi kalmıştır. İş bu cephe serapa beyaz mermerden mamul olup pencereleri bakidir. Pencerelerin arası direk taşları vesair kabartma çiçeklerle müzeyyendir. Kaplıca civarında ve hesap direk başlıklarına ve yazılı taşlara tesadüf edilmesi mezkûr kaplıcanın civarında bir de şehir bulunmasına delil eder.

Yine o civarda beş tepe adıyla meşhur bir mevkide eski eserlere tesadüf olunduğu gibi kaplıcaya yakın bir mevkide ufak fakat gayet cesim ve yekpare taşlardan yapılmış bir mabed mevcuttur. Terzili hamamı civarında meşhud olan bir taşta menkul ibare bulunmaktadır.⁴⁷

B- Kazanın Nüfusu, Vergi Durumu ve Hayvancılık⁴⁸

	Yekûn	Müslim		Gayrimüslim	
		Zükûr (Erkek)	Înâs (Kadın)	Zükûr(Erkek)	Înâs(Kadın)
Kasaba	2457	663	609	590	589
Umûm Kuraa Mea Nevâhî (Köylerle beraber Nahiyeler)	77637	29935	29061	9351	9290
	80088	30598	29670	9941	9878

Emlak ve Akar Vergisi 372230 Kuruş; Temettua Vergisi 81176 Kuruş; Bedel-i Askeri 1190034 Kuruş; Aşar 1430557 Kuruş; Ağnam 411798 Kuruş; Hayvanat-ı Ehliyye 142244 Kuruş; Rusum-u Mütenevvia ve Hasılat-ı Müteferrika 5790 Kuruş; Orman 63436 Kuruş⁴⁹.

Ziraat Bankası Şubesi

İkrazat Mecmuu	İkrazattan Tahsilat	Bakaya
47950 Kuruş	27503 Kuruş	476538 Kuruş ⁵⁰

1306(M.1888) senesinden 1321(M.1903) senesi nihayetine kadar Boğazlıyan Kazasının Koyun ve Tiftik miktarı:

Sene	Koyun	Tiftik Keçisi
306	62024	40783
307	69690	44805
308	80657	44413
309	84870	45539

⁴⁷ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.240.

⁴⁸ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.241.

⁴⁹ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.241.

⁵⁰ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.241.

310	88974	38540
311	87957	44906
312	54099	56680
313	46631	64824
314	85675	42943
315	83363	41993
316	80511	52242
317	93797	45928
318	88970	54604
319	78095	49656
320	76037	45497
321	63676	42439

Kaza dâhilinde Camii ve mescitler 317; Mekteb 72; Dükkân 800; Kilise 5; Hane 6366; Köprü 15 mevcuttur.

Hayvanlar: Deve 597; İnek ve Öküz 22890; Manda 2262; At ve Bargir(Beygir) ve Kısarak 1573; Merkeb 7113; Tiftik Keçisi 424439; Koyun 63276.⁵¹

C- Ticareti

Kasabanın şose ile merbut bulunduğu yerler Kayseri ve Yozgat'tır. Çoğunlukla çeşitli hububat yetiştirilir. Kayseri, Yozgat, Akdağ ve yakın yerlerle ticaret yaparlar. Kayseri vasıtasıyla Erkilet Şimendifer istasyonu ve Yozgat Çorum vasıtasıyla Samsunla ticaret yapılır.

Panayır günü yoktur. Kasabada Cuma günleri bir Pazar kurulur.

Kasabada kilim, seccade, halı, bez, aba, pamuk bezi mamulâtı ve topraktan ev araçları, imalatı ve adi tarzda demir çelik mevcuttur. Akdağ Ormanlarından kesilen odun, kömür, kereste civara nakil olunur.⁵²

D-Boğazlıyan Kazasının İdari Yapısı ve Görevliler

Boğazlıyan Kazasının İdari birimleri ve görevlileri aşağıdakilerden oluşmaktaydı:

Boğazlıyan Kazası Kaim-i makamı Ömer Fevzi Bey(Salise), Naib Ahmet Necib Efendi(Müderri), Müftü, Mal Müdürü Nureddin Efendi, Tahrirat Kâtibi Mustafa Efendi, Meclis-i İdare-i Kaza⁵³ Mal Kalemi⁵⁴Mahkeme-i Şeriyye⁵⁵, Mahkeme-i Bidayet⁵⁶, Nüfus Dairesi⁵⁷, Ziraat

⁵¹ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.242.

⁵² Ankara Vilayeti Salnamesi, s.243-244.

⁵³ Reis Kaimekam Bey, **Aza-yı Daime**; Naib Efendi ve Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Katibi Efendi; **Aza-yı Müntehibe**, Mehmet Ali Ağa Münhal Mihal Efendi, Artin Ağa., s.237.

⁵⁴ Mal Müdürü Efendi, Muavini Ali Efendi, Sandık Emni Efendi,s.237.

⁵⁵ Naib Efendi, Başkatib Edhem Efendi.,s.237.

⁵⁶ Reis Naib Efendi, Aza Avadis Efendi, Başkatib Hasan Efendi, Katib-i Sani Salih Efendi, Müstantık Haydar Bey, Müstantık Muavini Muhlis Efendi, Mukavelat Muharriri Mehmet Nuri Efendi, Mukavelat Muharriri Mehmet Nuri Efendi,s.237.

⁵⁷ Memur Hüseyin Hüsnü Efendi, Katib Bekir Efendi.s.237.

Bank Dairesi⁵⁸, Belediye Dairesi⁵⁹, Duyun-ı Umumiyye⁶⁰, Bazı Memurîn⁶¹, Maarif Komisyonu⁶², Mekteb-i Rüşdiye⁶³, Mektebi İbtidai⁶⁴, Zabıta Dairesi⁶⁵, Tahsilat Dairesi⁶⁶, Orman Dairesi⁶⁷, Akdağ Nahiyesi⁶⁸.

II. Akdağmadeni Kazasının Coğrafi, Tabii, Tarihi, Ekonomik ve İdari Durumu

A-Akdağmadeni Kazasının Coğrafyası ve Tarihi

Akdağmadeni, Ankara Vilayetinin en son doğu sınırında ve 39 derece⁶⁹38 dakika kuzey ve 33 derece 35 dakika uzak doğusunda vaki ve bir vadi içerisinde gayet mamur bir kasabadır. Kasabanın etrafı Akdağ'ın Çam Ormanlarıyla çevrili olduğu gibi (Oluk Özü) nam köyden itibaren Şose Boyu ağaçlarla süslüdür. Kasabada evvelce mevcut gümüş madeni bugün işletilmemekte olup madenin işlediği zamana ait enkaz maden halen mevcuttur. Binalar gayet muntazam ve gayet sağlam olup ahalisinden ekserisi taşçı ustası ve bina kalfaları olduğundan kasaba dâhilinde mimari kıymeti çok binalar fazladır. Kasabanın ortasından bir dere cereyan eder. Hükümet Konağı ve askeri mekânlar muntazamdır. Çarsıısı ve kargir hanlar vardır. Telgraf Merkezi kasabaya birçok saat mesafede kâin (Muş Ali) Kalasındadır. Kasabanın havası ve suyu gayet latiftir.

Akdağmadeni arazisi vilayetin en son doğu sınırını teşkil idüp hemen umumiyetle dağlıktır. Kaza kuzey doğu ve güneyden Sivas Vilayetinin Zile ve Yenihan ve Aziziye kazaları ile Boğazlıyan kazası ve batıdan yine Boğazlıyan Merkezi Kazası arazisi ile sınırlıdır.

Bütün kazaya ismini veren Akdağ silsilesinin en yüksek tepesi kaza dâhilindedir. Akdağ kuzey doğudan, güney batıya uzanan bir silsile olup en yüksek kısımları azami 2730 metreye kadar çıkar. Ve uzunluğu 150 km'ye kadar devam eder. Silsile-i mezkûre kuzey doğuda Karahisar dağlarıyla ve bu suretle onu takip eden silsilelerle birleşerek bütün Anadolu dağları bölük bölük olarak Ağrı'ya merbut olur.

Akdağ hemen umumiyetle ormanlarla örtülü, ağaç cinsleri sarı ve karaçam, meşe ve sairedir. Ortalama 85000 cerib(dönüm) kadardır. Kaza arazisinden iş bu silsilenin kuzey kısımlarının eteklerinde müteşekkil düzlüklerde ziraat yapılır⁷⁰.

Akdağ'ın vaziyeti itibariyle kaza Karadeniz mailesinden vaki olmuştur. Silsileden çıkan çay ve dereler (Delice) ırmağı teşkil ederler. Kızılırmak kaza arazisine güney doğusundan girer ve Aziziye kazasıyla aralıklarla Kayseri Sancağı arazisine kadar devam eder ve kazanın güney sınırını tayin eder. Dağın kuzey kısmından hâsil olan sular (Yeşilirmak tevabiinde) (Çıkrık)suyuna dökülürler. Kaza dâhilinde göl yoktur. Kuzalözü, Çekerek, Çiçeği, Denizözü, Balkı namındaki ufak çaylar çevreleri ve mecralarında mutasarrıf bağı ve bahçeleri sularlar.

⁵⁸ Reis Hüseyin Hilmi Efendi, Katib Hasan Hüsnü Efendi, Refik Mehmet Salim Efendi, s.238.

⁵⁹ Reis Emin Efendi, Aşı memuru Ali Efendi, Aza Çerkes Bey, Aza Ahmed Ağa, Aza Yurdan Ağa, Aza Kirkor Ağa., s.238.

⁶⁰ Memur Hacı Hilmi Bey, Katib Hamdi Efendi, s.238.

⁶¹ Telgraf Müdürü Hacı Nuri Efendi, Reji Memuru Derviş Bey, Tapu Kâtibi İhsan Efendi., s.238.

⁶² Reis Müftü Efendi, Aza Hilmi Bey, Aza İbrahim Bey, Aza Hacı Arif Ağa, Aza Ömer Efendi., s.238.

⁶³ Muallim Osman Nuri Efendi,s.238.

⁶⁴ Boğazlıyan Muallimi Evveli Mehmet Şükrü Efendi, Boğazlıyan Muallimi Sanisi Hüseyin Efendi, Uzunlu Muallimi Ahmet, Baba Yağmud Muallimi Ömer Efendi, Kozan Muallimi Musa Kazım, s.238.

⁶⁵ Komiser Hüseyin Efendi, Zabıta Memuru Çavuş Lütfü Ağa, Onbaşı Ahmed Ağa, Gardiyan Derviş Efendi, s.238.

⁶⁶ Reis Mal Müdürü Efendi, Aza Artin Efendi, Aza Ahmed Ağa, Tahsilat Müfettişi Bahri Efendi, Katib Ziya Efendi, Tapu Kâtibi Hüseyin Efendi, Zabıta Memuru Ziya Onbaşı, s.238.

⁶⁷ Süvari Memuru Ahmed Efendi, Merkez Ondalık Hüseyin Efendi, Konak Boğazı Osman Efendi, Geçid Hilmi Efendi, s.238.

⁶⁸ Müdür Rıfat Efendi, Naib Mustafa Efendi, s.238.

⁶⁹ **Ankara Vilayeti Salnamesi**, s.246.

⁷⁰ **Ankara Vilayeti Salnamesi**, s.247.

Kasabanın teşekkülü pek yenidir. Bir asır öncesinde madenin keşf olunması üzerine amelelikle civara gelen ahali tarafından ihdas edilen binalar kasabayı oluşturmuş ve ardından kaza merkezi olarak ilerlemiş ve gelişmiştir. Muş Ali Kalasının tarihi kıymeti vardır.

Kasabanın denizden yüksekliği 1350 metredir. Azami sıcaklık derecesi (+20) ila (+25) derecedir. Asgari sıcaklık derecesi (-10) ila (-15) derecedir. Kasabada çaylar, akarsular ve ormanlar bulunmasından dolayı havası rutubetlidir. Kasaba civarında toprağın cinsi silisli ve arjilili olub kaza dâhilinde muhtelifdir. Suların kaynağının temizliği sebebiyle suları leziz ve çeşitlidir. Bir vadi içerisinde bulunması sebebiyle mevki itibariyle doğu ve batı rüzgârlarına ve kasabanın ekseriyeti güney batı mahallinde olduğundan güney batı rüzgârlarına maruzdur. Kasabanın şose ile bağlı bulunduğu kasabalar Merkez liva olan Yozgat kasabasına ve oradan merkez livanın bağlı bulunduğu yerleredir.

Ticarette bulunduğu yerler, Merkez Liva, Sungurlu, Boğazlıyan, Zile, Yenihan ve civarı sairedir. İhracat İskelesi Samsun'dur. Çeşitli hububat yetişmektedir. Kilim ve seccade imal olunur ve adi tarzda demir çelik mevcuttur⁷¹.

B-Akdağmadeni Kazasının Nüfusu ve Ekonomik Durumu

Kazanın Nüfusu

	Yekûn	Müslim		Gayri Müslim	
		Zükûr(Erkek)	İnâs(Kadın)	Zükûr(Erkek)	İnâs(Kadın)
Kasaba	3535	737	665	1156	977
Umum Kuraa	43512	17904	16817	4716	4075
Mea Nevahi (Umum Köylerle Beraber Nahiyeler)	47047	18641	17482	5872	5052

Belgelere göre Akdağmadeni kazasında, gayrimüslim nüfus arasında ekseriyeti Rumlar teşkil etmekle birlikte, Ermeni⁷² nüfusta mevcuttur. Müslüman Türkmen nüfusun yanısıra ise Çerkes⁷³ nüfusa rastlanmaktadır. Bölgeye Milli Mücadele sonrasında mübadiller yerleştirilecektir ki bunlardan en bilineni Kayalar Köyü sakinleridir⁷⁴.

Bölgedeki Rum nüfus içerisinde Gümüşhane'den, göçüp gelen ve İstavrililer olarak anılan bir nüfus bulunmaktadır. Bu nüfus, atik defterde Müslüman kaydedilmesine rağmen daha sonra askere gitmemek için kendilerinin Hristiyan olduklarını ifade ederek, cedid deftere Hristiyan yazılmak istemişlerdir. Bölgedeki bu grubu Hristiyan olduklarını ifade etmeleri için teşvik eden Papaz Kriyos adında bir din adamı ve onun yanında yer alan bir gruptur. Müslüman isim ve lakaplarını taşıyan bu kimseler kızlarını da Papaz Kriyos'un oğlu ve başka Hristiyanlarla evlendirmektedirler. Hükümetin bu kişiler için tasarrufu uyarılmaları, irşad edilmeleri. Papaz Kriyos ve bu gibilerin sürgün edilmeleri

⁷¹ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.251.

⁷² BOA.DH.ŞFR.605.12.0.R.07.12.1334.

⁷³ BOA.A.MKT.MHM./507.20.0./H.22.03.1317

⁷⁴ BCA, 272.0.0.12/45.72.12./13.6.1925.; B.C.A.272.2.0.0.12/47.89.12./25.02.1926; BCA 272.0.0/17.12.1926.

yönündedir⁷⁵. Ünye'den de bir grup Rum'un göçerek Akdağmadeni'ne yerleştirildikleri ve bunların durumları ile ilgili de yazışmalar mevcuttur⁷⁶

Benzer bir durum yarım asır önce Trabzon havalisinden göçüp gelen Rumlarda da bulunduğu, Müslüman sıfatında görüldükten sonra askerlikten istisna maksadıyla Ortodoksluk iddiasında oldukları, Akdağ'ın Akdaş ve Başçanak mezralarına yerleştirildikleri, zükûr ve inâs 1500 nüfustan ibaret olan İstavrilere deftere Müslüman ismiyle yazılmakla beraber kendi aralarında Rum isimleri ile anıldıkları, yaşamlarında da İslamlıkla alakaları olmadığı kaydedilmektedir⁷⁷.

Bu örnekten farklı olarak geçmişte Hristiyan halde Müslüman olan Rum tebaadan kendilerinin nüfusa kayıtlarının yapılmadığını bildiren kayıtların yenilenmesini isteyen bir grup da vardır⁷⁸.

Diğer yandan Akdağmadeni'nin Abdurrahmanlar karyesinde bulunan Aya Kostandino ve Eleni⁷⁹; Kılıpınar karyesinde bulunan Meryemana⁸⁰, Halhacı karyesinde bulunan Aya Yorgi Rum kiliselerinin, yeniden inşaları için bu tarihlerde ruhsat verilmiştir⁸¹.

Hicri 15 Ağustos Sene 332 Canik Sancağı'ndan Akdağmedeni Kazası'na nakledilen Rumlardan mültecilere kıyasla iskân ve iaşelerinin devlet tarafından karşılandığı belirtilmektedir.⁸²

Akdağmadeni Kazası Meclis İdare azası Hacı Hüseyin bin Atıf'ın aşiretler hakkında hazırladığı rapora göre; burada 681 zükûr 631 inâs olmak üzere toplam 1312 kişi bulunmaktadır. Bunlar kışın kaza dâhilindeki mahallelerde ikamet etmekte yazın Akdağa yaylağa gitmektedirler. Güz mevsiminde yine çıktıkları yerlere dönmek suretiyle seyyar yaşamaktadırlar. Dinleri umumiyetle İslâmdır. Kendilerine reis seçmezler. Şeyh veyahut ağaları yoktur. Kazaya geliş tarihinden beri gerek yerli gerekse kendi obaları arasında bir güne münazaa, kıtal ve cidalleri olmamıştır. Ziraata heves ederek obaları civarındaki köylerden birer miktar arazi de edinmişlerdir. Muntazam haneleri yoktur. Bazı obada tahtacı olarak anılan haneler buradan götürülmüşlerdir. Başlıklarını kendileri tedarik ederler. Ağnamlarını rüsumu zekât niyetiyle tediye ederler. Buldukları mevkileri genellikle dere içidir. Okur yazarları pek azdır. Az çok hâli vakti hoş olanlar erkân ve dinlerini tahsil için evlatlarını civar şehirlere ve kasabalara medreselere gönderirler. İhtiyaçlarını, kasabalardan alırlar. Dokuma ayakkabı elbise malzeme gibi şeker, kahve, sabun vesaireyi yine oralardan alırlar. Zaten sermayeleri yoktur. Hayatı iktisâdiyeleri basittir. Gerek erkek ve gerekse kadınlarında süs ve fanteziye yoktur. Kendileri halktan sahibi zekâ ve feraset iseler de terbiye-i fikirleri olmadığından zekâları da kendileri ile muntazızı olmaktadır. Canibi hükümete ikaz ve tenvire fevkalade ihtiyaçları vardır. Hükümetçe vaki olacak şefkati kabul ederler. Kıl ve yapağı ile keçe, halı, çorap, çuval, çadır imal ederler. Bunları hüsnü idare için hükümeti saire köyler gibi bunları da iskân eder. Âsâr-ı medeniyetle yeni mektepler, camiler, medreseler yapılmak suretiyle bir intizam ve maişet irca ederse ol vakit hem kendileri mesut hem de hükümet bunların müstefid olur, denilmektedir⁸³.

⁷⁵ BOA, Y.PRK.UM.00078.00046.004.

⁷⁶ BOA, DHŞFR.560,77.0., R29.05.1333; Konuyla ilgili ayrıca bkz. Ahmet Türkkân, Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti'nde Tanassur Olayları ve Akdağmadeni'ndeki Gizli Hristiyan İstavrilere", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, S.10, ss.414-174.

⁷⁷ BOA, DHİUM.EK.000.85.000.13.005.; BOA, DHİUM.EK.000.85.00013.006; BOA, DHİUM.EK.0008.00107.004.

⁷⁸ BOA, DHMKT.951.15.0.H.25.02.1323.

⁷⁹ BOA, ŞD.1356.14.0.H.07.07.1323.

⁸⁰ BOA, ŞD.1357.12.0.H.16.11.1324.

⁸¹ BOA, ŞD.1359.2.0.H.14.05.1326.

⁸² BOA, DH.ŞFR.00079.00161.001

⁸³ Fi 26 Teşrin-i Sani Sene 330 Akdağmadeni, Ahvali Aşair ve Ekrâd-ı Tahkika Memuru, Meclis İdare Azası Hacı Hüseyin bin Atıf, DH.MUİ.00169.00075.001.

Emlak ve Akar Vergisi	Temettuat Vergisi	Bedel-i Askeriyye	Aşar ⁸⁴	Ağnam	Hayvanat-ı Ehliyye	Rüsûm-1 Mütenevvia ve Hasılat-1 Mütferrika	Orman
359249 Kuruş	60587 Kuruş	574688 Kuruş	923020 Kuruş	395057 Kuruş	173016 Kuruş	4740 Kuruş	25092 Kuruş

Ziraat Bankası Şubesi

İkrazaat Mecmuu	İkrazattan Tahsilat	Bakaya
54890 Kuruş	27503 Kuruş	476538 Kuruş

1306 (1888) Senesinden 1321 (1903) senesi nihayetine kadar Maden Kazasının Koyun ve Tiftik Miktarı:

Sene	Koyun	Tiftik Keçisi
306	38024	70713
307	37459	58440
308	44408	54697
309	39577	66245
310	41431	55735
311	95339	60842
312	78092	41997
313	80590	31908
314	44449	54913
315	51558	45807
316	43204	62485
317	58114	63840
318	53518	80258
319	52194	71226
320	39871	66719
321	33921	69166 ⁸⁵

⁸⁴ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.248.

⁸⁵ Ankara Vilayeti Salnamesi,s.249.

Kaza dâhilinde; Hükümet Konağı 1, Debboy-u Hümayûn 1⁸⁶, Cebhanelik 1, Cevâmi ve Mescid 2, Mekteb 4, Dükkân 130, Kilise 4, Hane 977, Han 3 mevcuttur.

Hayvanlar

Deve ve İnek 408; İnek, Öküz 23645; Manda 3073; At ve Bargir(beygir) ve Kısarak 1414; Merkeb 5264; Tiftik Keçisi 33921; Koyun 69166⁸⁷ vardır.

C-Akdağmadeni Kazasındaki İdari Birimler ve İdari Görevliler

Kaymakam Mustafa Edip Bey (Mütemayız), Naib Yusuf Sait Efendi, Müftü Mehmet Edip Efendi, Mal Müdürü Abdullah Efendi, Tahrirat Kâtibi Ahmet Hamdi Efendi; Meclis-i İdare-i Kaza⁸⁸ Mal Kalemi⁸⁹, Mahkeme-i Şeriyye⁹⁰, Mahkeme-i Bidayet⁹¹, Nüfus Dairesi⁹² Ziraat Bank Dairesi⁹³ Duyun-ı Umumiye⁹⁴, Belediye Dairesi⁹⁵ Maarif Komisyonu⁹⁶, Mektebi Rüşdi⁹⁷, Zabıta Dairesi⁹⁸, Orman Dairesi⁹⁹, Karamağara Nahiyesi¹⁰⁰

SONUÇ

1325 Numaralı Salname merkez alınarak yapılan bu çalışmada Yozgat'ın 20. Yüzyıl başında Ankara vilayetine bağlı bir Sancak olduğu, esasen 18.yüzyıldan itibaren Çapanoğulları ile birlikte büyüüp geliştiği, coğrafi ve tabii özellikleri bakımından bir Orta Anadolu kasabası hüviyetine sahip bulunduğu görülmüştür. Bir Türkmen yerleşim alanı olmakla beraber İmparatorluğun nüfus özelliklerini de göstermekte ve gayrimüslim tebaayı hem merkezde hem de Boğazlıyan ve Akdağmadeni kazasında barındırmaktadır. Öyle ki merkeze Ermeni ve Rum nüfusun gelmesi özellikle teşvik edilirken, Akdağmadeni'ne de 19.yüzyılın ortalarından itibaren Rum nüfusun göçü olmuştur.

Çalışmanın doğrudan konusu olmamakla beraber 20.yüzyılın başında Ermeni olaylarının görülmesi açısından Boğazlıyan ve mübadelenin önemli bölgeleri olması açısından da Akdağmadeni kazaları önemlidir. Buradaki nüfus yapısı hakkında arşiv belgeleri de fikir vermektedir.

20.yüzyıl başında Yozgat Orta Anadolu'nun önemli ticari şehirlerinden biri olmuş, gerek hayvan ticareti, gerek gümüş işlemeciliği gerekse, ipek ticareti yapılan bir şehir görüntüsüne sahiptir.

⁸⁶ Redif taburunun kullanımı için yapılmış bina. Bu konuda bkz. Sultan Murat Topçu, "Yozgat Akdağmaden Redif Teşkilatı Debboy Binası", **Turkish Studies**, Volume 9/10 Fall, 2014, ss.1023-1038.

⁸⁷ Ankara Vilayeti Salnamesi, s.250.

⁸⁸ Azâ-yı Daim; Naib Efendi, Müftü Efendi, Mal Müdürü Efendi, Tahrirat Kâtibi Efendi, Aza-yı Müntehibe; Hüseyin Hüsnü Efendi, Şükrü Efendi, Suzi Efendi, Serkiz Ağa, Katib-i Sani Salih Efendi, Menatik Muavini Mehmet Servet Efendi, Mukavelat Muharriri Akif Efendi,

⁸⁹ Mal Müdürü Abdullah Efendi, Muavini Celal Bey, Sandık Emni Mehmet Ali Efendi

⁹⁰ Naib Efendi, Katib,

⁹¹ Reis Naib Efendi, Aza İbrahim Efendi, Aza Kırkor Efendi, Baş Katip Ahmet Efendi, Katib-i Sani Salih Efendi, Müstantık Muavini Mehmet Servet Efendi, Mukavelat Muharriri Akif Efendi,

⁹² Memur Hilmi Efendi, Katib Mehmet Efendi.

⁹³ Reis Hacı İbrahim Efendi Salise, Katib Mehmet Efendi, Refik Abdullah Efendi.

⁹⁴ Memur Abdullah Efendi, Katib Hacı İzzet Efendi

⁹⁵ Reis Vekili Hasan Bey, Aşı Memuru, Aza Mustafa Efendi, Aza Andon Efendi, Aza Serkiz Ağa, Aza Münhal.

⁹⁶ Reis İbrahim Efendi, Aza Hacı Efendi, Aza Emin Efendi, Aza Hüsnü Efendi, Aza Şakir Efendi, Katib Mehmet Akif Efendi

⁹⁷ Muallim Şakir Efendi; Akdağmadeni kazasında ahalinin yardımı ile Rüşdiye mektebinin açıldığı. **BOA.MFKT.730.16.0.H.01.06.1321.**

⁹⁸ Zabıta Memuru Muallim Hacı Kahraman Efendi, Polis Ziya Efendi

⁹⁹ Müfettiş İsmail Efendi, Süvari Memuru İbrahim Efendi, Merkez Ondalık Saadettin Efendi, Rıdvan Efendi, Korucu Mustafa.

¹⁰⁰ Müdür Mehmet Efendi, Katib Sunullah Efendi

Bununla birlikte şehir kurulduğu coğrafya ve soğuk iklimi sebebiyle hububat yetiştiriciliğinin ilerisine geçememiştir.

Sancak Merkezde Kayseri'ye bağlı bir Askerlik Binası, Akdağmadeni kazasında ise redif askerleri için bir Debboy binası ve cephanelik mevcuttur. Sancak Merkezi'nde bir İdadi, Boğazlıyan ve Akdağmadeni'nde ise rüşdiyeler vardır. Bu kısa araştırma esasen Birinci Dünya Savaşı ve ardından Milli Mücadele'yi karşılamış bir memleketin hemen önceki ahvalini de ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Acun, Hakkı (2016). **Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri**, İstanbul: TBMM Basımevi.
- Erdal, İbrahim (2016). "Erken Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Mübadil ve Mültecilerin İskânı Uygulamaları (1923-1938)", **Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.59., ss.73-86.
- Karaca, Taha Niyazi (2004). "Yozgat'ın Eğitim Tarihine Katkı", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.17, Y.2004/2, ss.139-150.
- Özger, Yunus (2018). "Osmanlı'dan Cumhuriyete Yozgat Yöresinde Kurulan Haftalık Pazarlar ve Panayırılar", **International Journal of Humanities and Education**, C4, S.9. s.103-121.
- Sayar, Abbas (2011). **Yozgat Var Yozgatlı Yok**, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Topçu, Sultan Murat (2014). "Yozgat Akdağmadeni Redif Teşkilatı Debboy Binası", **Turkish Studies**, Volume 9/10 Fall, ss.1023-1038
- Türkkan, Ahmet (2010). Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti'nde Tanassur Olayları ve Akdağmadeni'ndeki Gizli Hristiyan İstavriler", **Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, S.10, ss.414-174.

Arşiv Kaynakları

1325 Hicri Senesine Mahsusus Ankara Vilayeti Salnamesi, 15.Baskı, Ankara.

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi: BOA)

(Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi: BCA)

BOA.DH.ŞFR.605.12.0.R.07.12.1334.

BOA.A.MKT.MHM./507.20.0./H.22.03.1317

BOA, Y.PRK.UM.00078.00046.004.

BOA,DHŞFR.560,77.0., R29.05.1333

BOA,DHİUM.EK.000.85.000.13.005.

BOA.DHİUM.EK.000.85.00013.006.

BOA.DHİUM.EK.0008.00107.004.

BOA, DHMKT.951.15.0.H.25.02.1323.

BOA,ŞD.1356.14.0.H.07.07.1323.

BOA,ŞD.1357.12.0.H.16.11.1324.

BOA,ŞD.1359.2.0.H.14.05.1326.

BOA.DH.ŞFR.00079.00161.001

DH.MUI.00169.00075.001.

BOA.MFKT.730.16.0.H.01.06.1321.

F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 2020-30/1

BCA. 272.0.0.12/45.72.12./13.6.1925.

B.C.A.272.2.0.0.12/47.89.12./25.02.1926

BCA 272.0.0/17.12.1926.

İnternet Kaynakları

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozeat/gezilecekyer/camlık-millı-parkı>, 17.12.2019.